

اشاره
 در پی معرفی راهای تشویق خانواده برای مشارکت سودمند در انجام فعالیت‌های پژوهشی دانش‌آموزان، مشاهدهی موقعیت‌هایی که در آن مشارکت خانواده به قیمت از دست دادن فرصت‌های آموزشی فرزندان تمام می‌شود، ضرورت به کارگیری عوامل مؤثر در کاهش مشارکتهای نامطلوب را آشکار می‌سازد. در ادامه‌ی سلسله مطالب «خانواده و تفکر پژوهشی» به این موضوع پرداخته شده است.

لیلا سلیمه‌دار

دکترای برنامه‌ریزی آموزشی و معلم

بخش اول

راههای کاهش مشارکت نامطلوب خانواده

چرا ما نه؟ به نظرم این یک مسئولیت خطیر فرهنگی برای همه‌ی ماست. به نظر می‌رسد از یک آموزگار ساده‌ی عاشق رسول‌الله (ص) در کلاس درس، قصه‌نویس کودک و نوجوان، کارگزار فرهنگی و نویسنده‌ی کتاب درسی گرفته تا من سردبیر یک مجله‌ی آموزشی، وظیفه داریم این خلأ عجیب را از بین ببریم.^۴ درباره‌ی چگونگی‌اش اکنون نمی‌توان نظر قطعی داد، مهم آن است که به فکر بیفتیم و بدانیم که کم‌کاری کرده‌ایم. وظیفه‌ی ما، ایجاد عشق به رسول‌الله (ص) در دل فرزندان این آب و خاک است و ادبیات داستانی، ژانر خوبی برای این موضوع است. باید آستین همت را بالا بزنیم و بی‌وقفه کار کنیم. امیدوارم در بهمن ماه سال ۹۱ - اگر عمری باشد و کماکان وظیفه‌ی نوشتن سرمقاله‌ی رشد ابتدایی به من سپرده شود - خبرهای خوش و عملیاتی مربوط به این حوزه را در مقام اولین نشریه در این زمینه، اطلاع‌رسانی کنیم. ان‌شاءالله.

پی‌نوشت‌ها

۱. انتشارات نار، به مدیر مسئولی یافوراسن از ناشران مذهبی ترکیه در حوزه‌ی ادبیات کودک و نوجوان است که در چند سال گذشته در نمایشگاه کتاب تهران حضور فعالی داشته است. بسیاری از کتاب‌های این ناشر، با رعایت حق کپی رایت و دریافت اجازه از نویسندگان ترکیه‌ای آن‌ها، در ایران به چاپ رسیده‌اند. هم‌چنین همین ناشر برخی از کتاب‌های نویسندگان ایرانی را به ترکی ترجمه کرده و یا در حال ترجمه و انتشار است.
 ۲. اگر نگاهی به کارنامه‌ی برخی ناشران فعال و شناخته‌شده‌ی ایرانی بیندازید، از این کتاب‌های چند شبی، به‌ویژه ۳۳۵ شبی؛ چندتایی را خواهید دید.
 ۳. اسامی کتاب‌هایی که از آن‌ها نام برده‌ایم، صرفاً با اندکی تغییر و برای آن‌که مخاطب ایرانی با آن‌ها هم‌ذات‌پنداری کند، ارائه شده‌اند. طبیعی است که برخی از این کتاب‌ها، با شرحی که در زیر عنوان کتاب داده‌اند، عنوان را بیشتر بازنمایی کرده‌اند.
 ۴. در یکی از روزهایی که تازه از سفر ترکیه برگشته بودم، صبح پس از سحر رمضان و بسیار زود هنگام، عازم محل کارم بودم که در رادیوی خودرو، قاری قرآن به زیبایی در حال تلاوت آیاتی درباره‌ی پیامبر بزرگوارمان بود. آیات و معنای آن‌ها که در پایان تلاوت قرائت شده، بسیار منقلبم کرد. به یاد نمایشگاه کتاب ترکیه افتادم. با خود گفتم: «چرا خودت کاری نمی‌کنی؟» جوابش را می‌دانستم. من اهل این کار نیستم و واردشدن در این حوزه تخصص ویژه می‌خواهد. با این وجود سرکارم که رسیدم، استخاره کردم. آیه‌ی ۲۹ سوره فتح آمد: «محمد (ص) پیامبر خداست و کلماتی که یا اویند، بر کافران، سخت‌گیر و با همدیگر مهربانند. آنان را در رکوع و سجود می‌بینی. فضل و خشنودی خدا را خواستارند... (و ادامه‌ی آیه تا پایان سوره)».
- سپس برای اطمینان و دل‌گرمی بیشتر، بار دیگر به قرآن رجوع کردم. صفحه‌ای از سوره‌ی احزاب آمد که آیه‌ی معروف «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ، لِمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ اليَوْمَ الآخِرِ وَ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا» (سوره‌ی احزاب، آیه‌ی ۲۱) نیز در آن است (ترجمه: قطعاً برای شما اقتدا به رسول خدا، اسوه‌ای حسنه و سرمشقی نیکوست، برای آن‌کس که به خدا و روز واپسین امید دارد و خدا را فراوان یاد می‌کند).
- با اطمینان دوباره‌ای که قرآن به من داد، تصمیم گرفتم در این وادی وارد شوم و هم‌اکنون در حال نگارش مجموعه‌ای هستم که فعلاً عنوانش را گذاشته‌ام: «۳۶۵ قصه از زندگی پیامبر برای کودکان و نوجوانان». با افراد بسیاری هم مشورت کرده‌ام که قول همکاری داده‌اند و همکاری هم کرده‌اند. از کسانی که بتوانند در این زمینه با هر نوع کمکی، بنده را یاری دهند، به عشق اسوه‌ی حسنه، سپاس‌گزار خواهم بود.
- (نکته: ترجمه‌های دو آیه‌ی قرآنی، از قرآن مجید ترجمه‌ی استاد محمد مهدی فولادوند تحقیق و نشر: دارالقرآن کریم (دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی) ارائه شد).

حتماً شما نیز تاکنون از نمایشگاه‌های دست‌سازهای دانش‌آموزی دیدن کرده‌اید و یا خود یکی از مجریان آن بوده‌اید؟ این نمایشگاه‌ها که بر مبنای استفاده از مهارت‌های پژوهشی می‌تواند شکل بگیرد، با موضوع آموزش پژوهش دانش‌آموزان نسبت مستقیم دارد. یکی از معلمان پژوهنده از تجربه‌ی حضور خود در یکی از این نمایشگاه‌ها چنین می‌گوید: «نمایشگاهی از بهترین دست‌ساخته‌های دانش‌آموزان راه‌اندازی شده بود. در این نمایشگاه می‌توانستی انواع کارهای دستی با چوب، پلاستیک، پارچه و یونولیت را ببینی که هر کدام مواد اولیه‌ی وسایلی بودند که نشان از یادگیری دانش‌آموزان داشتند. در کنار نمایشگاه هم مجلداتی دیده می‌شد که شامل گزارش فعالیت‌های مطالعاتی و جمع‌آوری اطلاعات دانش‌آموز بود. جو حاکم در نمایشگاه به‌ویژه هنگامی که با شور و شوق خانواده‌های بازدیدکننده همراه بود، احساس رضایت و خردسندی را در افراد ایجاد می‌کرد. وارد یکی از گروه‌ها شدم که دور میزی جمع شده بودند. مادر یکی از دانش‌آموزان درباره‌ی هزینه‌ها صحبت می‌کرد. احساس کردم دغدغه‌های اقتصادی، محور گفت‌وگوی آنان است. اما با کمی تأمل بیشتر متوجه شدم که او از هزینه‌های مربوط به تهیه‌ی وسیله‌ای که برای شرکت در نمایشگاه صرف کرده است، صحبت می‌کند. بیشتر دقت کردم. او گفت: «وقتی پسرم موضوع نمایشگاه را عنوان کرد، با برادرم تماس گرفتم. او مهندس است و درباره‌ی ساخت وسایلی مانند این (به وسیله داخل نمایشگاه اشاره کرد) تبحر دارد. او پیشنهادهایی در آن ارتباط داد و گفت نگران نباش، دستور ساخت آن را به همکارم توضیح می‌دهم و تا آخر هفته به دستتان می‌رسانم. اما به هر حال من فکر کردم که بهتر است هزینه‌ی ساخت آن را بپردازم تا بعد از این هم بتوانم انتظار انجام کاری را داشته باشم» من که تا پیش از این فکر می‌کردم اگر ساختن وسایلی از توان دانش‌آموزان خارج است، دست‌کم در ارائه‌ی ایده و با مراحل ساخت آن مشارکت‌هایی توسط دانش‌آموزان صورت می‌گیرد؛ کاملاً ناامید شدم.»

این دست تجربه‌ها چندان دور از واقعیات اطراف ما نیست و این موضوع نه تنها در خصوص دست‌سازها، بلکه در نمایشگاه‌های مربوط به ارائه‌ی گزارش‌های پژوهش نیز به چشم می‌خورد. امروزه در کنار مدارس، مراکز پر رونق انجام امور رایانه‌ای دیده می‌شود که در اغلب آن‌ها گزارش تکمیل‌شده‌ی انواع موضوعات پژوهشی به فروش می‌رسد. شما به راحتی می‌توانید در مقام ولی دانش‌آموز، با

صرف هزینه‌ای، موضوع پژوهشی فرزند خود را سفارش دهید تا در حداقل زمان، نتیجه‌ی آن به صورت گزارشی پژوهشی به دستتان برسد. جالب‌تر این که انجام پژوهش میدانی بدون این که لازم باشد به صورت واقعی، جامعه و نمونه‌ی آماری داشته باشد، در چنین مراکز قابل دسترسی است.

سؤال مهم؟

حال سؤال این جاست که چرا چنین رویدادهایی در حال وقوع است؟ چرا خانواده‌ها که انتظار می‌رود بیشتر از دانش‌آموزانمان نسبت به تجربه‌های آموزشی حساس باشند، زمینه‌ی چنین موقعیت‌هایی را فراهم می‌آورند و بالاخره نقش و سهم آموزگار در این ارتباط چیست؟ از آن جا که دلایل متعددی در رابطه با وقوع چنین اتفاقاتی در مدارس وجود دارد و از حوصله و موضوع نوشته‌ی حاضر خارج است، لذا به ذکر یکی از مهم‌ترین ریشه‌های آن بسنده می‌کنیم. عدم تناسب انتظارات آموزشی با میزان توانایی‌های دانش‌آموزان و یا حداقل با میزان توانایی‌هایی که زمینه‌ی رشد آن‌ها در فرآیند آموزشی مدرسه ایجاد شده باشد، از جمله‌ی مهم‌ترین عواملی است که به نتایج نامطلوب مذکور، ختم می‌شود. دانش‌آموزی که نمی‌تواند تکلیف پژوهشی موردنظر را به تنهایی و یا با مشارکت خانواده انجام دهد، ناگزیر از مراجعه به افرادی است که از تخصص بالاتری برخوردار هستند. این بدان معنا نیست که مراجعه به افراد متخصص از اهمیت و تأثیرگذاری برخوردار نیست، بلکه زمانی استفاده از نظرات افراد دارای تجربه‌های خاص، می‌تواند مؤثر باشد که این مراجعه برای کسب اطلاعات بیشتر و در راستای یادگیری بیشتر صورت گیرد.

همچنین عدم آشنایی والدین با نحوه‌ی راهنمایی دانش‌آموزان از دیگر عواملی است که به تلاش برای حل نادرست مسئله منجر می‌شود. هنگامی که والدین انتظارات آموزشی از فرزندانشان را تنها به چشم موقعیت‌هایی برای کسب تأیید معلم و یا کسب نمره و یا زمینه‌ی رقابت بین دانش‌آموزان تلقی می‌کنند، در این صورت راهی معقول‌تر از این که وارد عمل شده و از راه‌های گوناگون بخواهند حضور فرزند خود را پررنگ‌تر نمایند، نمی‌یابد.

بدیهی است که عوامل بسیار دیگری نیز در این ارتباط اثرگذار هستند. اما چه راه‌هایی برای کاهش مشارکت ناسودمند خانواده وجود دارد؟ در ادامه به نمونه‌هایی از آن اشاره شده است:

ورود ممنوع

یکی از ساده‌ترین راه‌حل‌ها، هنگام مواجهه با خانواده‌هایی که نمی‌دانند چگونه با فرزندان خود در انجام فعالیت‌های پژوهشی مشارکت کنند، این است که از راه‌های گوناگون، زمینه‌ی ورود خانواده‌ها به حوزه‌ی فعالیتی دانش‌آموز از بین برود. به مثال‌های زیر توجه کنید:

✓ فعالیت‌های پژوهشی را به نحوی تعیین کنید که دانش‌آموز مجبور باشد آن را در ساعت مدرسه و حضور شما انجام دهد.

✓ با هم‌آهنگی با مدیر مدرسه، شرایطی را فراهم آورید که زمان خاصی در مدرسه به انجام فعالیت‌های پژوهشی اختصاص یابد.

✓ در جلسه‌ای، نمونه تکالیف پژوهشی را توضیح دهید و از خانواده‌ها بخواهید تا از انجام هر کمکی در این نوع تکالیف پرهیز کنند.

کمی‌گرایی ممنوع

از دیگر نکات قابل توجه در پرورش مهارت‌های پژوهشی، توجه به کیفیت و عمق آموزش است. در این شرایط پرهیز از نتیجه‌محوری که نسبت به فرآیند حرکت و محتوای موضوع تمرکز کمتری دارد، موجب می‌شود تا در نهایت با دانش‌آموزانی روبه‌رو شویم که بتوانند از مهارت‌ها و آموخته‌های پژوهشی خود در طول زندگی و به منظور کسب موفقیت‌های افزون‌تر و نه تنها برای کسب نمره و رضایت معلم و خانواده استفاده کنند.

آموزش پژوهش، چنان که اشاره شد فرآیندمحور است. به معنای دیگر، مانند سفری است که طول سفر بیش از رسیدن به مقصد نهایی تأثیر گذار و به همین دلیل قابل توجه است.

کفه‌های ترازو

تصویر ترازو همیشه یادآور توازن و تناسب است. در ارائه‌ی تکالیف پژوهشی و نیز در سایر انتظارات آموزشی از دانش‌آموزان، هر اندازه میزان تطابق آن با علاقه‌مندی و توانایی دانش‌آموزان بیشتر باشد، به همان اندازه از اثربخشی بالاتری برخوردار خواهد بود. در بحث هوش‌های چندگانه‌ی یادگیری، به ایجاد زمینه‌های متعدد یادگیری

رقابت ممنوع

هم‌چنین لازم است در تعیین نتایج فعالیت‌های پژوهشی دانش‌آموزان، به‌ویژه هنگامی که آنان در مراحل اولیه‌ی آموزش هستند، مقایسه‌ای بین دانش‌آموزان صورت نگیرد تا حس رقابت موجب ایجاد آسیب‌هایی در یادگیری آنان نگردد.

این موضوع نه تنها درباره‌ی فعالیت‌های پژوهشی، بلکه در سایر زمینه‌های یادگیری نیز صادق است. ایجاد این اندیشه در دانش‌آموز که «من کجایم و دیگری کجاست؟» می‌تواند سایه‌ی سنگینی بر زندگی آنان وارد کند و ذهن آنان را بیش از این که به میزان و عمق آموخته‌های خود جلب کند، به مقایسه‌ی خود و فاصله‌اش با دیگران مشغول کند.

و نیز انواع گوناگون تکالیف اشاره شد. در این حالت این امکان وجود دارد که شرایط متنوعی برای جلب نظر دانش آموزان با سطوح یادگیری گوناگون وجود داشته باشد. این امر به معنای آن است که تطابق بیشتری میان علاقه‌مندی دانش آموزان و آنچه در آموزش از آنان انتظار می‌رود، ایجاد شود.

علاوه بر این، تکالیف پژوهشی دانش آموزان می‌بایست در حد توانایی آنان باشد. هنگامی که از دانش آموز می‌خواهیم، درباره‌ی موضوعی خاص به جمع‌آوری اطلاعات از چند منبع اقدام کند، در حالی که او یاد نگرفته است چگونه و از چه منابعی این کار را انجام دهد، این کار کوچک‌ترین نفعی برای وی در بر نخواهد داشت و تنها نتیجه‌ی به دست آمده خدمتی است که به مراکز انجام امور رایانه‌ای صورت می‌گیرد.

ذکر نمونه‌های منفی

از دیگر راه‌های کاهش مشارکت ناسودمند خانواده در انجام امور پژوهشی دانش آموزان، بیان نمونه‌های نادرست از این نوع حضور و نتایج نامطلوب به‌دست آمده برای خانواده‌ها است. برای این کار می‌توان از نشریه‌ی مدرسه، تارنمای مدرسه، دفترچه‌ی ارتباط با خانواده، تابلوی مدرسه و نیز نشست‌های خانواده و مدرسه استفاده کرد.

در این گفت‌وگو، می‌بایست به نمونه‌هایی از مشارکت خانواده اشاره کرد که در آن هیچ‌گونه منفعت آموزشی شامل فرزندان نشده و موجب دل‌سردی، عدم انگیزه، بی‌توجهی، احساس بی‌ارزش بودن محتوای پژوهشی، غیرمعقول بودن و سنگین بودن پژوهش و احساس ناکارآمدی در دانش آموز شده است.

به این ترتیب می‌توان انتظار داشت که درصدی از والدین در نوع و اندازه‌ی مشارکت خود در انجام فعالیت‌های پژوهشی، توجه بیشتری از خود نشان دهند. اما این آخرین راه‌حل نیست.

راه‌حل ایده‌آل

در کنار تمام راه‌های معرفی شده، به نظر می‌رسد بهترین راه‌حل، پاک کردن صورت مسئله نیست؛ زیرا در مشارکت مطلوب خانواده اثرات عمیقی وجود دارد که این آثار از سایر راه‌ها به‌دست نمی‌آید. بر همین اساس، توجیه خانواده و صرف زمان مناسب برای آموزش آنان از راه‌های مناسب‌تر در این زمینه راهی ایده‌آل محسوب می‌شود. هر چند باید اشاره کرد از آن‌جا که آموزش خانواده در این راستا نیازمند تجربه، تخصص و زمان لازم است و کوتاهی در هر یک از عوامل تأثیرگذار در آن، موجب دریافت نتایج وارونه خواهد شد، به همین منظور در شرایط خاص دخالت ندادن آنان بیش از مشارکت نامطلوب می‌تواند مفید باشد. اما با این همه، می‌بایست تلاش کرد تا زمینه و شرایط لازم برای افزایش آگاهی خانواده در ارتباط با پژوهش دانش آموزی فراهم شود. در شماره‌های بعدی به این موضوع بیشتر پرداخته خواهد شد.

